

Pregled središnjih tema eshatološke misli Augustina Hiponskoga

Dalibor Kraljik

Evangeoski teološki fakultet, Osijek

dalibor.kraljik@evtos.hr

UDK:276:236

Stručni rad

Primljeno: 2, 2011.

Prihvaćeno: 4, 2011.

Sažetak

Autor se u ovome radu bavi filozofsko-teološkom mišlju Augustina Hiponskoga, odnosno, sv. Aurelija Augustina, pri čemu se posebice fokusira na njegovu eshatologiju, dajući kratak pregled središnjih tema njegove eshatološke misli. Autor u prvome dijelu rada daje Augustinovu povijesnu pozadinu predočavanjem njegovog kratkog životopisa. Također, u ovome povijesnom pregledu predstavlja i Augustinovo kapitalno djelo „O državi Božjoj“ na kojem se rad primarno i temelji. Prije samoga bavljenja Augustinovom eshatologijom autor ukratko upoznaje čitatelja s razvojem eshatološke misli do Augustina te zatim prelazi na središnje (odabrane) eshatološke teme poput pojedinačnoga suda, vječnoga života, čistilišta, pakla, posljednjeg suda te uskrsnuća.

Uvod

Baveći se filozofsko-teološkom mišlju Augustina Hiponskoga ili sv. Aurelija Augustina dobio sam (subjektivni?) dojam da je Augustin na neki način zanemaren i zanemarivan od protestantskih teologa te da ga se često (ne)svjesno ignorira zbog nekakvog uvjerenja da je „on u biti napravio više nereda u kršćanstvu i teologiji (npr. mali i veliki grijesi, istočni grijeh, krštenje dojenčadi, čistilište...) nego što je doprinio njezinom razvoju“. Međutim, možda on i jest svojim spisima uveo neke nove teološke koncepte koji se danas nekima možda mogu činiti „nebiblijskima“ ili neutemeljenima, čemu je često uzrok proučavanje njegove interpretirane, a ne izvorne misli, no Augustin svaki taj koncept može argumentirati i naći za njega odgovarajuću (biblijsku) potkrepu. Koliko je ona nama zadovoljavajuća ili ne, u

to ovdje nećemo ulaziti. Kako god bilo, ipak ne smijemo zanemariti njegov izniman doprinos teologiji i apologetici u njihovom uspostavljanju i razvoju.

Imajući to na umu, te želeći dati mali prilog i poticaj, prvenstveno protestantima kojima i sam pripadam, dubljem proučavanju Augustinove misli koja je toga uistinu vrijedna, ovim radom želim dati kratak pregled Augustinove eshatologije za koju vjerujem da je jednako zanimljiva kršćanima svih denominacija, te koja može biti svojevrsnim početnim područjem koje će zbog svoje zanimljivosti i intrigantnosti možda dodatno zainteresirati čitatelja za Augustinovu misao.

Prema tome, rad je zamišljen kao kratak pregled, prema meni, središnjih tema Augustinove eshatologije, koji bi čitatelju trebao dati uvid u Augustinovu eshatološku misao. Moram naglasiti da u ovako kratkome pregledu nije bilo moguće obuhvatiti sve eshatološke teme kojima se Augustin bavi, poput primjerice smrti, Antikrista, značenja tisuću godina, drugoga Kristovoga dolaska, anđela i slično, jer bi bavljenje njima premašilo naslov i okvire ovoga rada. Stoga sam čitajući Augustinove spise (primarno *O državi Božjoj*) odabrao središnje eshatološke teme za koje sam smatrao da su istaknute i поблиžeg proučavanja i izlaganja vrijedne.

U prvom djelu rada dan je kratak Augustinov životopis i uvod u djelo *O državi Božjoj* čija je glavna namjera upoznati čitatelja s osobom Aurelija Augustina kako bi ga čitatelj mogao smjestiti u prostor i vrijeme i tako dobiti osjećaj pozadine nastanka djela *O državi Božjoj*. Osim Augustinovog životopisa, nešto će biti ukratko rečeno i o samome djelu na kojemu se uglavnom temelji ovaj rad kako bi onaj čitatelj koji se možda tek samo površno susreo s Augustinom mogao dobiti dojam o veličini i važnosti djela, kako u Augustinovoj misli, tako i za cjelokupnu teologiju, dok će u drugom dijelu rada biti predstavljene središnje teme Augustinove teologije (pojedinačni sud, vječni život, čistilište, pakao, posljednji sud, uskrsnuće).

Moram ovdje istaknuti i veliku pomoć izvrsnog „Uvoda“ Marijana Mandaca u Augustinovu misao napisanom u uvodnome djelu hrvatskoga izdanja Rukoveta koji mi je poslužio kao jasan vodič u vlastitome proučavanju Augustina te u samom nastajanju i pisanju ovoga rada.

1. Augustinov život i djelo *O državi Božjoj*

1.1. Život

Aurelije Augustin (Aurelius Augustinus) rodio se 13. studenoga 354. godine u mjestu Tagasta u Numidiji (današnji Alžir), od oca Patricija i majke Monike. Otac mu je bio državni činovnik koji je kršćaninom postao nedugo prije svoje smrti 371. godine, dok mu je majka bila kršćanka od svoje najranije mladosti (Bajsić, 1987:348). Majka je na njega imala veliki vjerski utjecaj, ali Augustin u

svojoj mladosti nije bio zainteresiran za kršćanstvo, ponajviše zato što ga je smatrao intelektualno inferiornim (Šagi-Bunić, 1996:XIV). Više ga je privlačilo manihejsko naučavanje o spasenju pomoću znanja.

Nakon završenog početnog školovanja, Augustin 371. godine nastavlja svoje studije u Kartagi. Živio je prilično nemoralnim životom tako da je jedna posljedica toga bila i to da mu se 372. godine iz izvanbračne veze rodio sin Adeodat koji je umro već 390. godine (Bajsić, 1987:348). Godine 373. započinje intenzivno proučavati i promišljati manihejska naučavanja, ali ipak nije bio intelektualno zadovoljen, niti je imao mir u srcu.

Godine 374./375. završava studij i utemeljuje retorsku školu u Tagasti, a 375. se godine vraća u Kartagu gdje do 383. godine predaje retoriku (Šagi-Bunić, 1996:XIV). Iste godine odlazi u Rim, ali se u njemu nije dugo zadržao jer je 384. godine prihvatio mjesto učitelja retorike u Milanu (Šagi-Bunić, 1996:XVI). Tamo se upoznao s milanskim biskupom Ambrozijem koji ga je oduševio svojom ljubaznošću i skromnošću (za razliku od manihejskog biskupa Fausta koji ga je razočarao svojom brbljavošću i razmetljivošću) tako da je Augustin počeo redovito posjećivati njegova bogoslužja i slušati njegove propovijedi.¹

Sve je više bio razočaran manihejstvom tako da je uskoro počeo lutati od skepticizma do neoplatonizma, da bi, napokon, proučavajući Pismo shvatio da je samo Krist put spasenja. 386. godine napušta učiteljsko mjesto i sad se zaista odlučuje krstiti (već je jednom izrazio tu želju kad je kao mladić bio teško bolestan, ali kad je ozdravio odustao je od te ideje). U noći 24./25. travnja 387. godine u Milanu ga krštava Ambrozije. S njime su se krstili i njegov sin Adeodat i prijatelj Alipije (Bajsić, 1987:350).

Nakon krštenja se odlučuje vratiti u Afriku, ali mu na putu, u Ostiji kraj Rima, umire majka, tako da svoj povratak u Afriku odgađa za godinu dana (Šagi-Bunić, 1996:XVII). Godine 388. se napokon vratio u Tagastu gdje je tri godine živio redovničkim životom. Uskoro je njegova učenost i pobožnosti bila prepoznata u narodu i od strane crkvenog starješinstva, tako da ga je hiponski biskup 391. godine zaređio za prezbitera njegove biskupije. Nedugo poslije, 395. godine, zaređen je za subiskupa, a kad je nedugo nakon toga biskup Valerije umro, Augustin ga je naslijedio na mjestu hiponskoga biskupa.²

U svojoj se službi zauzimao za siromašne, mnogo propovijedao i pisao boreći se protiv krivovjerja svojeg vremena (posebice protiv manihejstva, pelagijanizma

1 *Life of St. Augustine of Hippo*, <<http://www.newadvent.org/cathen/02084a.htm>>, posjet 26. ožujka 2007.

2 *Life of St. Augustine of Hippo*, <<http://www.newadvent.org/cathen/02084a.htm>>, posjet 26. ožujka 2007.

i donatizma).³ Nisu nam poznate mnoge pojedinosti iz života za vrijeme njegove biskupske službe, ali znamo da je puno pisao i sudjelovao na nekoliko sinoda (u Kartagi 397., 403., i 407. godine, u Milevi 416. godine), na velikim afričkim koncilima u Kartagi 418. i 419. godine, 404. godine imao veliku debatu s manihejcem Feliksom u Hiponu, a 418. s donatističkim biskupom u Mauretaniji. Umro je 28. kolovoza 430. godine u gradu Hiponu u kojem je službovao posljednjih trideset i pet godina svoga života.⁴

Augustin je bio izuzetno plodan pisac koji je napisao više od devedeset spisa u preko dvije stotine i trideset knjiga, ne računajući propovijedi i mnogobrojna pisma (Bajsić, 1987:352). Bio je izvrstan poznavatelj Pisma i izvrstan propovjednik. On je jedan od najvećih teologa i filozofa svih vremena koji je možda i više nego bilo koji drugi crkveni otac oblikovao teološku misao, a ponajviše zapadnu (Küng, 1994:71).

U ovome će radu biti tek dotaknut jedan aspekt njegove teologije – eshatologija, ali ona je tek mali dio njegove bogate teološke misli. Njegovo remek-djelo *O državi Božjoj* je zasigurno kruna njegovog intelektualnog stvaranja, stoga pođimo ukratko vidjeti neke glavne karakteristike toga primarnoga vrela Augustinove teološke misli.

1.2. De civitate Dei – primarno vrelo Augustinove teološke misli

Nemoguće je govoriti o „životu i djelu sv. Augustina“ jer je njegovo djelo toliko opširno i bogato da ga je nemoguće sažeti i staviti u klasični prikaz životnoga djela jednoga pojedinca. Stoga sam za predstavljanje njegovog životnog djela odabrao djelo *O državi Božjoj* koje je zasigurno najvažnije djelo Augustinove intelektualne ostavštine, a koje je ujedno jedno od temeljnih djela (zapadne) teološke misli. Također, iz njega možemo najjasnije vidjeti Augustinovu eshatološku misao koja je relevantna za ovaj rad.

Dakle, djelo *O državi Božjoj* organizirano je tako da je podijeljeno u dva dijela, pet odsjeka i u dvadeset dvije knjige. Prvi je dio polemički (od 1. do 10. knjige), a cilj mu je pobijanje poganstva razotkrivanjem njegovih nedostatnosti u odnosu na kršćanstvo. Drugi je dio ekspozitivni s ciljem izlaganja i obrane kršćanske doktrine predstavljanjem i diskusijom o povijesti spasenja (od 11. do 22. knjige; Trape, 1995:XIII).

Ove dvadeset i dvije knjige nisu bile napisane u jednome slijedu, niti su javnosti predane kao zbirka koju danas imamo. Pisane su u razdoblju od više od

3 *Life of St. Augustine of Hippo*, <<http://www.newadvent.org/cathen/02084a.htm>>, posjet 26. ožujka 2007.

4 *The Internet Encyclopedia of Philosophy: Augustine (354-430)*, <<http://www.iep.utm.edu/a-augustin.htm>>, posjet 26. ožujka 2007.

jednog desetljeća (413.-427. godine), da bi zbirka bila kompletirana tek tri godine prije Augustinove smrti. Prve su tri knjige odmah čim su napisane izdane i dane na uvid javnosti, jer je vjerojatno Augustinu bilo u cilju što prije dati odgovor na optužbe protiv kršćanstva. Poslije njih je ponovno izdano prvih pet knjiga, pa zatim prvih deset, da bi poslije bile pridodane još četiri knjige, odnosno, sveukupno četrnaest. Augustin je na posljednjih osam knjiga godinama radio, ali nije sigurno jesu li po njihovom završetku izdane kao zasebna cjelina ili po dijelovima (Trape, 1995:XI).

Temeljni koncept *O državi Božjoj* jest tenzija između države Božje koja stoji nasuprot državi zemaljskoj. Državu Božju je stvorila ljubav prema Bogu i ima težnju slaviti Boga, dok je država zemaljska stvorena iz ljubavi prema sebi i u svojem postojanju traži slavu od drugih. U državi Božjoj jedni drugima služe i Bog je snaga njezinim stanovnicima, dok u državi zemaljskoj svi teže k vladavini i traže snagu u svojim moćnicima (Aurelije Augustin, 1995b:14,28). Dakle, jednostavnije rečeno, država je Božja Kraljevstvo Božje, a država zemaljska sve ono što mu ne pripada. Država će Božja doživjeti svoju puninu nakon posljednjeg suda, dok će država zemaljska izgorjeti u ognju. O tome će se više govoriti u drugom djelu rada, a sad se vratimo na samo djelo.

Dakle, djelo je namijenjeno i kršćanima i nekršćanima (poganima). Nekršćanima želi dokazati da su njihove optužbe protiv kršćana, njihovog vjerovanja i načina života, neutemeljene i nepravedne. Augustin zagovara ideju da kršćanstvo daje rješenja na mnoge probleme za koje nekršćani ne uspijevaju naći adekvatna rješenja. Posebno naglašava dva problema: društveni i religiozni problemi koji se kod ljudi pojavljuju u njihovim zemaljskim životima, ali koji se tiču njihovoga vječnoga života koji nastupa poslije smrti. S druge pak strane kršćanima želi ovim djelom dati apologetsko oružje za borbu protiv napada nekršćana (Trape, 1995:XI,XII).

Također, ono što je najznačajnije za ovaj rad jest to da je ovo djelo mjesto na kojem je Augustin ostavio svoju „najstaloženiju, najraznovrsniju i najvišu eshatološku misao“ (posebice u knjigama XX-XXII; Mandac, 1990:104) s kojom ćemo se upoznati u daljnjem tekstu. Počet ćemo s kratkim pregledom razvoja opće eshatološke misli do Augustinovog vremena.

2. Pregled središnjih tema eshatološke misli Augustina Hiponskog

2.1. Kratki pregled razvoja eshatološke misli do Augustina

Augustin u razvoju eshatologije ima izuzetno važnu ulogu jer je razvoj eshatološke misli koji je započeo s apostolskim ocima dobio svoj pravi izričaj tek s Augustinom. Naime, apostolski oci nam nisu ostavili ništa posebno eshatološki značaj-

no, ali su ipak napravili kakav-takav pomak u odnosu na židovsku eshatologiju,⁵ posebice zaključcima o pojedinačnome sudu koji slijedi nakon čovjekove smrti (Clement of Rome, 1997:11; Ignatius, 1997:4; Polycarp, 1997:17;19). No, u njihovim tekstovima ipak nemamo jasne eshatološke ideje, već samo površne nagovještaje koji su ipak svojevrsni začeci eshatologije (Mandac, 1990:105,106).

Ni kršćanski apologeti još uvijek nisu imali jasniju razvijeniju eshatologiju. Tek su se malo detaljnije dotakli koncepta pojedinačnog suda, ali su se još uvijek uvelike oslanjali na židovsku eshatološku misao. Nešto konkretnije vidimo tek kod Justina koji smatra pogrešnim naučavati da duše odmah nakon smrti odlaze u nebo, već smatra da postoji svojevrsan vid naplate nakon smrti. Govori da se duše pobožnih nakon smrti nalaze na „boljem mjestu“, a duše bezbožnika na „gorem prebivalištu“. No svaki će čovjek konačnu nagradu ili kaznu primiti po Kristovom drugom dolasku na posljednjem sudu (Justin Mučenik, 1990a:18; 1990b:5).

Irenej pak smatra da „duše poslije smrti idu na nevidljivo mjesto koje im je Bog odredio gdje borave čekajući uskrsnuće“ (Irenej, 1990:5,31). Dakle, on smatra da postoji određeni sud pojedinaca koji dolazi odmah nakon smrti na kojem se utvrđuje nagrada ili kazna koju pojedinac nosi sve do posljednjega suda. Prije posljednjeg suda predstoji nužno tjelesno uskrsnuće slično Kristovom, a duše pravednih ne odlaze odmah po smrti u puno blaženstvo, već borave u „Abrahamovom krilu“ te tek nakon Kristovog posljednjeg suda dolaze u puno blaženstvo (Mandac, 1990:107).

Tertulijan je smatrao da duše nakon smrti odlaze na tajanstveno mjesto na kojem je i Krist bio od trenutka svoje smrti pa sve do uskrsnuća. Isto tako i preminuli čekaju dan uskrsnuća. On govori da se već nakon smrti preminulima naplaćuje dobro, a zlo kažnjava. Pravedni se nalaze u „Abrahamovu krilu“ gdje čekaju uskrsnuće, a zli se nalaze u mukama. Poslije konačnoga suda pravedni odlaze u vječno blaženstvo (jedino mučenici nakon smrti odlaze izravno u vječni život), a zli u vječni oganj. Zanimljivo je da Tertulijan tvrdi da oni koji nisu dali potpunu zadovoljštinu Božjoj pravdi mogu to učiniti poslije smrti dok čekaju uskrsnuće. U ovome vidimo možda i prvu naznaku onoga što će Augustin nazvati čistilištem (za više o Tertulijanovoj eshatološkoj misli vidjeti Tertullian, 1997a:4,34; 1997b:55;58; 1997c:6; 1997d:43; Mandac, 1990:107,108).

Na kraju ovoga kratkoga eshatološkoga „preaugustinovskoga“ uvoda treba još spomenuti i Laktancija i Jeronima. Laktancije je isticao da se sve duše nakon smrti nalaze na istome mjestu gdje čekaju posljednji sud koji će ih vječno odi-

5 Židovi su smatrali da svi ljudi nakon smrti silaze u podzemlje (šeol) u kojem se nalaze u tami u nekakvom nejasnom, pomalo maglovitom stanju, i iščekuju Posljednji sud na kojem će biti kažnjeni ili nagrađeni, ovisno o načinu na koji su živjeli i djela koja su počinili.

jeliti (Lactantius, 1997:7,21). Jeronim je prvi jasno razdvojio pojedinačni i opći sud. Pojedinačni sud dolazi odmah nakon smrti, a opći na Sudnji dan (Jeronim, 1990:2,1).

Što se tiče samoga Augustina, on je neosporivo imao veliki utjecaj na razvoj kršćanske eshatologije od svojeg vremena pa sve do današnjeg dana. Na njegovim su eshatološkim temeljima nadograđivali teolozi poslije njega, što je još jedan dokaz njegovog doprinosa razvoju, ne samo eshatološke, već i cjelokupne teološke misli (Mandac, 1990:104).

Augustinov je eshatološki sustav oblikovan pod utjecajem Pisma, Otaca, filozofije i njegovoga osobnoga kršćanskoga/teološkoga iskustva. No on prvotno želi da je eshatologija biblijska i crkvena zato što je namijenjena zajednici (Crkvi). Vjerojatno će se mnogi teolozi složiti da je Augustinova opća eshatološka misao „umjerena, trijezna, duboka i gotovo cjelovita“ (Mandac, 1990:104,105), a vjerujem da ćemo to moći i sami vidjeti dok u daljnjem tekstu budu predstavljene neke od središnjih tema njegove eshatologije, počevši s onime što prema Augustinu svakoga čovjeka čeka odmah poslije njegove smrti: pojedinačni sud.

2.2. Pojedinačni sud

Augustinovi su prethodnici nagovijestili koncept pojedinačnog suda koji nastupa odmah nakon čovjekove smrti, dok je on proširio Jeronimovu eshatologiju pojedinačnog i posljednjeg suda, ukazujući na nužnost ova dva suda, ali i njihovu međusobnu odvojenost i različitost (Mandac, 1990:110).

U Augustinovo je vrijeme bila vrlo rasprostranjena i prihvaćena Platonova ideja prema kojoj se duša po smrti odvaja od tijela, ali ne ostaje vječno u tome stanju već se iznova utjelovljuje u neko drugo tijelo. Mudraci su iznimka, jer oni po smrti bivaju preneseni na onu zvijezdu koja im najbolje pristaje te se nakon nekog vremena kad se ponovno zažele zemaljskoga života ponovno utjelovljuju u smrtno tijelo. S druge pak strane, duše onih koji su živjeli ispraznim životom, koji je prema Platonu očigledno onaj koji je suprotan životu mudraca, ubrzo nakon smrti ponovno utjelovljuju u tijela koja su zaslužili svojim prijašnjim životom (ljudska ili životinjska; Platon, 1995:248a-249d).

Augustin se protivi ovakvom naučavanju i tvrdi da odmah po smrti čovjekova duša napušta tijelo i odlazi na sud.⁶ Nakon suda u periodu od čovjekove smrti pa do uskrsnuća duše se nalaze u „skrovitim stanovima“ i prolaze kroz ono što je zaslužila svaka pojedinačna duša; neke su u spokoju, a neke u mucu, ovisno o tome kako je čovjek živio svoj zemaljski život (Mandac, 1990:110), ali se ne rein-

6 Posve se ispravno i spasonosno vjeruje da se dušama sudi kada iziđu iz tjelesa i prije nego dođu na onaj sud kada će im se opet suditi pošto im se iznova vrate tjelesa.“ (Aurelije Augustin, 1990a: 2, 4, 8).

karniraju kako to tvrdi Platon (Augustin, 1995b:13,19).

Čini se da Augustin u svojem poimanju pojedinačnoga suda nije u potpunosti jasan i da ne može dati odgovore na sva pitanja i probleme, ali ipak sažimanjem njegova promišljanja o pojedinačnom sudu možemo doći do barem nekakvih temeljnih zaključaka. Dakle, on apsolutno odbacuje reinkarnaciju ili hibernaciju duše. Odnosno, duša se nakon što po smrti napusti tijelo ne vraća u neko drugo tijelo niti umire (nestaje, anihilira), već se nalazi u zasluženom stanju (pakao, čistilište ili blaženo motrenje Boga) koje još nije ostvareno u svojoj punini, a ostvaruje se tek nakon posljednjeg suda. Iz toga proizlazi da duša ne hibernira (spava) nakon što napusti tijelo, već se u nepotpunom blaženstvu ili prokletstvu nalazi u iščekivanju končanog uskrsnuća u vječni život ili vječnu smrt. U slijedećem će odlomku biti ukratko izloženo što za Augustina predstavlja vječni život.

2.3. Vječni život

Ono što Augustin naziva „blaženim motrenjem Boga“ može se poistovjetiti s onime što je nama poznato pod imenom „raj“ ili pak „nebo“. Očigledno da ni Augustin nije bio siguran kada nastupa ovo blaženo motrenje; odmah nakon pojedinačnog suda ili tek nakon posljednjeg suda? Teško je to razvidjeti iz njegovih spisa, pa stoga postoje dva mišljenja: jedno mišljenje zagovara tezu da je Augustin smatrao da oni koji su spašeni odlaze u blaženo motrenje Boga odmah poslije pojedinačnog suda, dok drugo mišljenje smatra da samo mučenici odmah odlaze u raj dok ostali čekaju uskrsnuće i posljednji sud (Mandac, 1990:122).

Moj osoban dojam je da Augustin već u stanju duše nakon pojedinačnog suda podrazumijeva svojevrsan vid nepotpunog blaženog motrenja Boga koji će svoju puninu imati tek nakon posljednjega suda. Stoga se može reći da se Augustinovo poimanje vječnoga života (motrenja Boga) proteže od nepotpunoga blaženstva u iščekivanju posljednjega suda u vječnost koja nastupa uskrsnućem tijela.

Augustin vječni život vidi kao zasluženi sedmi dan odmora⁷ u kojem se neće ništa drugo raditi osim zahvaljivati Bogu i slaviti Njegovu milost i dobrotu (Augustin, 1996:22,23). Na tome blaženom mjestu su svi potpuno sretni i spokojni, ali u tom blaženstvu ipak postoji svojevrsna stupnjevitost koju Augustin ne pojašnjava smatrajući da je nitko nije sposoban zamisliti (ibid, 30.1-30.2), a koja je uvjetovana većom ili manjom zaslugom u zemaljskome životu. No ono što je najvažnije od svega jest to da duše pravednika „uživaju Boga i bližnjega u Bogu“ (Augustin, 1996:19,13.2) u čemu vidimo Božji milostivi dar pojedincu da nepre-

7 Augustin je ljudsku povijest podijelio na sedam dana (doba): 1) od Adama do Potopa, 2) od Potopa do Abrahama, 3) od Abrahama do Davida, 4) od Davida do babilonskog sužanjstva, 5) od babilonskog sužanjstva do Kristovog rođenja, 6) od Kristovog rođenja do danas i 7) počinak u blaženom iščekivanju uskrsnuća. Sedmi dan završava Danom Gospodnjim kojim prelazimo u vječni počinak duha i tijela (Augustin, 1996:22,30.5).

stano prebiva u Božjoj blizini, ali ne samo kao pojedinac, već u zajedništvu sa svojim bližnjima.

Augustinovo je poimanje vječnoga života gotovo neizrecivo. Iz njegovih se tekstova može uvidjeti neizmjerana radost i ushićenje u iščekivanju dana kad će napustiti svoj zemaljski život i pridružiti se anđelima i ostalim svecima (Augustin, 1996:22,29.1) u tome vječnom motrenju Boga koje je pruženo na dar svima onima koji u svojem životu ustraju u oživljavanju prvim uskrsnućem (uskrsnućem duše; Augustin, 1996:20,9.4).

Daljnji će se tekst baviti jednom od vjerojatno najkontroverznijih Augustinovih eshatoloških ideja koja se nalazi između pitanja vječnoga života i vječne smrti, a to je, naravno, ideja o čistilištu.

2.4. Čistilište

Za Augustina se smatra da je prvi teolog koji je utemeljio jasno naučavanje o čistilištu, te da nije uopće sumnjao u to da čistilište postoji (Augustin, 1990c:69; 1996:21,13.16.24.26; 1997:37,3 De Genesi adversus Manichaeos, 2, 20, 30). No on nije siguran kako se točno ostvaruje čistilište, niti je načisto gdje mu je mjesto. Ipak, Augustin jasno tvrdi da postoje „vremenite kazne“⁸ koje treba ispuniti nakon smrti, a prije posljednjeg suda, jer smatra da se za svaki grijeh mora platiti do zadnjeg novčića (Mt 5,26; Augustin, 1996:21,16; Mandac, 1990:111).

Čistilište se događa između pojedinačnog suda i posljednjeg suda, a to je još uvijek vrijeme milosti. Augustin smatra da kršćani mogu otići u čistilište ako umru u grijehu vezanosti uz zemaljska dobra (Augustin, 1996:21,26.4). Istina, u grešnom su stanju, ali zato što su u malim grijesima⁹ u milosti su Božjoj, nisu pod Božjom trajnom osudom i neće trpjeti „vječne kazne“ (Mandac, 1990:111).

Božja pravda uvrijeđena grijehom traži u kazni zadovoljštinu, zato cilj kazni u čistilištu nije iscjeljenje grešnika, već su one osveta Božje srdžbe (Augustin, 1996:21,13). Čistilišne su muke „oganj očišćenja“ i „oganj popravljanja.“ Izgleda da Augustin nije siguran radi li se o istinskoj fizičkoj vatri ili je vatra samo slika

8 „Sve ostale kazne, bilo vremenite bilo vječite, kako već božanska promisao određuje svakom pojedinom čovjeku, nameću se ili radi grijeha (bilo onih prošlih bilo onih u kojima još živi onaj tko se kažnjava) ili radi iskušavanja i pokazivanja kreposti, ili s pomoću ljudi ili s pomoću anđela, ili dobrih ili zlih. Pa iako tkogod trpi zlo po opačini ili zabludi nekoga drugog, dok griješi onaj čovjek koji počini kakvo zlo ili u neznanju ili po nepravедnosti, ne griješi sam Bog, koji dopušta da se tako dogodi po svojem pravедnom iako skrovitom sudu. Nu, te vremenite kazne jedni trpe samo u ovome životu, drugi nakon smrti, a treći i sada i onda, ipak prije onoga najstrožijeg i posljednjeg suda. Međutim, svi oni koji nakon smrti trpe vremenite kazne ne dopadaju vječitih kazni koje će biti nakon onoga suda“ (Augustin, 1996:21,13).

9 Čini se da u *Državi Božjoj* nije jasno definirano što je za Augustina „mali,“ a što „veliki“ grijeh (usp. Augustin, 1996:21,27.4).

za kazne i patnje koje ispaštaju oni koji su umrli u malim grijesima (Mandac, 1990:111).

Augustin u svojim razmatranjima o čistilištu često citira odlomak iz 1 Kor 3, 10-15 (Augustin, 1990c:68; 1996:21,26; 1997: 29,9; 37,3; 80,21; *De fide et operibus*, 16,27). On se pita je li „oganj“ o kojemu se ovdje govori kakva ovozemaljska kušnja ili pak čistilišni plamen. Izgleda da mu se više čini da se radi o kršćaninovom životu prije smrti, iako ne isključuje mogućnost da se „oganj“ može odnositi i na spasonosni oganj čistilišta (Mandac, 1990:112).

Augustin smatra da „dušama pokojnika“ može pomoći „pobožnost njihovih živih“ (Mandac, 1990:110). Tom pobožnošću preminuli mogu steći „puno oprostjenje“ kazne. On pokojnike dijeli na one čiji je život bio „posve dobar“ i za koje se kad umru uopće ne treba zauzimati, na one koji su živjeli „zlim životom“ i kojima nema više pomoći, te na one čiji život nije bio u potpunosti čist te nakon svoje smrti mogu dati „zadovoljštinu“ u čijem joj davanju živi mogu pomoći svojom pobožnošću (molitvama, oltarskom žrtvom, milostinjom, dobrim djelima...). Dokaz za to vidi u biblijskome tekstu deuterokanonske knjige 2 Mak 12,43 i u predaji Crkve u kojoj vidi mjesto spomena preminulih u svećeničkim molitvama koje se donose pred Boga na oltaru (Augustin, 1990b:1,3).

„Isto se tako o nekima ne bi istinito reklo da im se neće oprostiti ni na ovome ni u budućem svijetu (Mt 12,32), da nije onih kojima će se oprostiti u budućem, iako im se ne oprašta na ovome svijetu“ (Augustin, 1996:21,24.2). U sljedećem će se recima reći nešto više o onima koji odlaze u vječnu smrt – pakao.

2.5. Pakao

Kod Augustina nema sumnje da pakao postoji i da je on najteža kazna za zao ovozemaljski život. Bio je u nedoumici oko trenutka kada za zle nastupa pakao. Nije bio siguran počinje li pakao odmah poslije pojedinačne osude ili tek nakon posljednjeg suda. No iz njegovih se tekstova čini (kao i za pitanje vječnoga života) da smatra da osuđeni već poslije smrti idu u pakao, ali da punina kazne pakla nastupa tek nakon posljednjeg suda (Mandac, 1990:117).

Važno je naglasiti da je Augustin tvrdio da u pakao bez pogovora odlaze svi nekršteni jer ih neoprosteni istočni grijeh¹⁰ konačno i zauvijek udaljava od Boga. Također, u pakao idu i kršteni koji umru u teškim grijesima, a koji u životu za svoje grijehе nisu Bogu dali dostatnu i određenu zadovoljštinu. Upravo je zbog toga Augustin pozivao i opominjao kršćane da žive ozbiljan i čisti kršćanski život

10 Pod istočnim grijehom Augustin smatra prvotni grijeh naših praroditelja Adama i Eve koji svaki čovjek rođenjem nasljeđuje od njih, a koji može „oprati“ samo krštenje. Za više detalja pogledati: Aurelije Augustin, *De moribus Ecclesiae*, 1,19,35; 1,22,40; *De libero arbitrio*, 3,20,55.

(Mandac, 1990:117).

Augustin smatra da su paklene muke različite za svakoga, jer ih uvjetuje težina počinjenoga grijeha (Augustin, 1996:21,16). Uvjeren je u to da je pakao vječan (Mt 25, 41.46). Ne slaže se s origenistima koji tvrde da svaka kazna mora biti ograničena jer joj je svrha očišćenje duše i iscjeljenje grešne rane, niti s takozvanim „milosrdnima“ koji su tvrdili da je vječnost pakla nespojiva s Božjom oćin-skom dobrotom (Mandac, 1990:118-120).

Pakao je za njega ono što Pismo naziva „drugom smrću“ (Otk 2,11; 20,6.14; 21,8). „Prvom smrću“ naziva ono što nastupa nakon što po završetku ovozemaljskoga života duša napusti tijelo i nju je, za razliku od druge smrti, nemoguće izbjeći (Augustin, 1995b:13,2). Druga smrt nastupa poslije posljednjega suda kada tijelo odlazi u vječnu muku u pakao (Mandac, 1990:120). On je vidi kao otuđenje duše od Božjega života, te pomalo zlokobno govori da je to smrt koja ne može završiti ni u smrti (Augustin, 1996:19,28).

Dakle, „prva smrt dušu protiv njezine volje goni iz tijela, dok druga smrt dušu protiv njezine volje drži u tijelu, a obje smrti imaju zajedničko to što duša od svojega tijela trpi ono što ne želi“ (Augustin, 1996:21,3.1). Augustin u svojim tekstovima ukazuje na istinitost i ozbiljnost pakla i ne želi da itko ode u tu vječnu drugu smrt koja nastupa nakon posljednjega suda. Nešto će više o tome sudu biti rećeno u daljnjem tekstu.

2.6. Posljednji sud

Na posljednjem sudu Krist dolazi s neba suditi živima i mrtvima. Dan suda se još naziva i „Sudnji dan“ ili „Dan Gospodnji“ jer je to dan na kojem će Krist presuditi u kakvu vječnost ide duša svakoga pojedinoga ćovjeka; u vječnu smrt ili u vjećni život (Augustin, 1996:20,1.2).

Augustin smatra da će na koncu vremena svi ljudi morati doći na sud, ali ne i pod osudu. Naime, oni koji za svojeg života nisu poslušali Gospodinov glas i po uskrsnuću duše prešli iz smrti u život (Augustin, 1996:20,9.4), o ćemu će se više govoriti pod posljednjom temom, nakon posljednjeg suda i uskrsnuća tijela odlaze u drugu smrt. Posljednji je sud za svakoga ćovjeka prijelomna toćka u kojoj Krist-Sudac prema ćovjekovim djelima (Otk 20,12) za života prosuđuje o njegovom određištu u vjećnosti.

No na posljednjem sudu neće biti suđeno samo ljudima (zasigurno i anđelima), već i đavlu i njegovim sljedbenicima koji će biti osuđeni na vječnu propast (Otk 20,10). Dakle, svi će osuđeni ljudi, zajedno s đavlom i njegovom vojskom biti baćeni u vjećni oganj, o ćijoj prirodi Augustin ne želi polemizirati.¹¹

11 „A kakav je taj oganj, u kojem će dijelu svijeta ili svemira biti, ni jednomu ćovjeku – mnijem – nije poznato, osim ako to komu oćkrije božanski Duh“ (Augustin, 1996:20,16).

Očigledno na posljednji sud ne dolaze samo bića, već i cjelokupna Božja tvorovina kada će „oblik ovoga svijeta iščeznuti u izgoru svjetskih ognjeva, kao što nekoć bijaše potop u poplavi svjetskih voda“ (Augustin, 1996:20,16). Nakon toga će nastupiti „novo nebo“ i „nova zemlja“ (Otk 21,1), a Božji će grad i njegovi građani sići na novu zemlju i živjeti zajedno s onima koji su uskrsnuli u tijelu. O uskrsnuću će biti nešto više rečeno u slijedećem odlomku, a na kraju ovoga pogledajmo kratki sažetak Augustinovog naučavanja o posljednjem sudu izražena njegovim riječima:

Dakle, nitko neće nijekati ni dvojiti da će posljednji sud biti po Isusu Kristu, onako kako je pretkazano Svetim pismom, osim onoga tko zbog nekakve nevjerovatne drskosti ili sljepoće ne vjeruje u same svete spise, koji već potvrdiše svoju istinitost cijelomu svijetu. I tako, na tome sudu, ili u svezi s njime, doći će Ilija Tišbijac, Židovi će uzvjerovati, Antikrist će progoniti, Krist će suditi, mrtvi će ustati, dobri i zli bit će razdvojeni, svijet će izgorjeti i obnoviti se. Treba vjerovati da će se sve to dogoditi; ali kojim načinom ili po kojem redu, naučit će nas tada većma samo iskustvo stvari, nego što sada može noseći i savršeno ljudsko razumijevanje. Pa ipak mnijem kako će se te stvari dogoditi prema poretku koji upravo spomenuh (Augustin, 1996:20,3.5).

2.7. Uskrsnuće

Uskrsnuće ima središnje mjesto ne samo u Augustinovoj eshatologiji nego i u njegovoj cjelokupnoj teologiji. Za njega nema ništa važnije od uskrsnuća mrtvih jer kršćanska vjera s njime stoji, a bez njega pada (Augustin, Sermones, 241,1; 234,3; 361,2). Tek se s uskrsnućem dolazi do punine blaženstva ili prokletstva. Do uskrsnuća još uvijek traje svojevršno vrijeme spasenja, a nakon uskrsnuća čovjek konačno prelazi u vječnost. Za Augustina je uskrsnuće prag vječnosti koji je svima prekoračiti (Mandac, 1990:115).

On razlikuje dva uskrsnuća: uskrsnuće duša koje se događa sada (spoznaja vlastite grešnosti i življenje života ugodnoga Bogu) i uskrsnuće tijela koje se događa nakon posljednjeg suda, nakon kojega jedni odlaze u vječnu smrt, a drugi u vječni život (Augustin, 1996:20,6.2). Dakle, svi oni koji za vrijeme svojega života (za „cijelo vrijeme u kojem se zbiva prvo uskrsnuće“) ne „uskrsnu“ u novi život, u drugome će uskrsnuću prijeći u drugu smrt (Augustin, 1996:20,9.4).

Što se prvoga uskrsnuća tiče, Augustin smatra da „duše imaju svoju smrt u bezbožju i grijesima, i prema takvoj su smrti mrtvi oni o kojima isti Gospodin kaže: 'Pusti mrtve nek ukopavaju svoje mrtve!' (Mt 8,22)“. On u ovome uskrsnuću vidi paralelu s Kristovim uskrsnućem koji je umro za naše grijeha, a uskrsnuo radi našeg opravdanja, tako da svi oni koji vjeruju u njega mogu sudjelovati u prvome uskrsnuću. U prvome uskrsnuću sudjeluju samo oni koji će biti blaženi u vječnosti, dok u drugome sudjeluju svi (Augustin, 1996:20,6.1).

Drugo se uskrsnuće, uskrsnuće koje se događa nakon posljednjeg suda, do-

gađa po uzoru na Gospodina Isusa Krista koji je tri dana nakon svoje smrti uskrsnuo tijelom, a nedugo poslije uzašao na nebo. Ono je za one koji su prvim uskrsnućem prešli u život jednako Kristovom slavnom uskrsnuću kojim je porazio smrt, dok će onima koji ne uskrsnu na prvom uskrsnuću drugo uskrsnuće biti vječna smrt (Iv 5,28.29; Augustin, 1996:20,6.2).

Dakle, Augustinovo je poimanje uskrsnuća jasno: naša duša koja je mrtva u grijehu treba poslušati Gospodinov poziv i uskrsnuti u život da bi na drugom uskrsnuću i naše tijelo i naša duša mogli vječno živjeti. No Augustin upozorava da nije dovoljno samo proći prvo uskrsnuće da bi se drugim uskrsnućem prešlo u vječni život, već će dionikom blaženstva biti „ne samo onaj tko oživljava iz smrti, koja je u grijesima, nego [onaj tko] bude ustrajao u onome što oživi“ (Augustin, 1996:20,9.4). I zato, uskrsnuće (i duše i tijela) uistinu treba biti čovjekov glavni cilj i težnja, jer uskrsnuće svakome čovjeku pruža posljednji smisao (Mandac, 1990:115).

Zaključak

Eshatološke teme predstavljene u ovome radu čine se tako opće poznate ili kao ništa novo, međutim, nemojmo zaboraviti da su ove eshatološke teme koje mi danas pomalo olako uzimamo u stvari začete, oblikovane ili uspostavljene upravo od Augustina koji piše početkom davnog 5. stoljeća. Upravo je u tome eshatološka i opća teološka vrijednost i ljepota Augustinove misli: postojana je i relevantna i nakon tisuću i šest stotina godina povijesnih oluja.

Ono što mi je bila želja i nada pri pisanju ovoga rada jest to da čitatelj koji se do sada možda nije izravno susretao s Augustinovom teološkom, ili preciznije rečeno, eshatološkom misli, dobije kratak uvid u Augustinovu eshatologiju i njegovo kapitalno djelo *O državi Božjoj*. Nadam se da sam uspio zainteresirati i motivirati čitatelja da započne i sam čitati Augustina i proučavati njegove spise, a onoga koji se već bavi njegovom teološkom misli ohrabriti da ustraje u tome. Augustin je vrijedan klasik filozofsko-teološke literature i bez poznavanja njegove misli ostajemo zakinuti za važan dio našeg teološkog i crkvenog nasljeđa koje svaki teolog i filozof, pa i kršćanin, treba poznavati.

Literatura

- Augustin, Aurelije (1990a). *De anima et eius origine*. Citirano u: Aurelije Augustin, *Rukovet*, 108. Preveo Marijan Mandac. Makarska: Služba Božja.
- Augustin, Aurelije (1990b). *De cura pro mortuis gerenda*, 1, 3. Preveo Marijan Mandac. Citirano u: Aurelije Augustin, *Rukovet*, 112. Preveo Marijan Man-

dac. Makarska: Služba Božja.

Augustin, Aurelije (1990c). *Rukovet*. Preveo Marijan Mandac. Makarska: Služba Božja.

Augustin, Aurelije. *De fide et operibus*, 16, 27.

Augustin, Aurelije. *De Genesi adversus Manichaeos*, 2,20,30.

Augustin, Aurelije. *De libero arbitrio*, 3,20,55.

Augustin, Aurelije. *De moribus Ecclesiae*, 1,19,35; 1,22,40;

Augustin, Aurelije (1997). *Enarrationes in Psalmos*, u: Philip Schaff (ur), *The Nicene and Post-Nicene Fathers*. Svezak 8. Oak Harbor: Logos Research Systems.

Augustin, Aurelije (1987). *Ispovijesti*. 4. izdanje. Preveo Stjepan Hosu. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.

Augustin, Aurelije (1995a). *O državi Božjoj*. Svezak 1. 2. izdanje. Preveo Tomislav Ladan. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.

Augustin, Aurelije (1995b). *O državi Božjoj*. Svezak 2. Preveo Tomislav Ladan. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.

Augustin, Aurelije (1996). *O državi Božjoj*. Svezak 3. Preveo Tomislav Ladan. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.

Augustin, Aurelije. *Sermones*, 241,1; 234,3; 361,2.

Bajsić, Vjekoslav (1987). „Sv. Aurelije Augustin,“ u: Aurelije Augustin, *Ispovijesti*. 4. izdanje. Preveo Stjepan Hosu. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.

Clement of Rome (1997). *The First Epistle of Clement to the Corinthians*, u: Alexander Roberts i James Donaldson (ur), *The Ante-Nicene Fathers*. Svezak 1. Oak Harbor: Logos Research Systems.

Fitzgerald, Alan (n.d.). *The Works of Augustine*, <<http://augnet.org/default.asp?ipageid=>>>, posjet 26. ožujka 2007.

Ignatius (1997). *The Epistle of Ignatius to the Romans*, u: Alexander Roberts i James Donaldson (ur.), *The Ante-Nicene Fathers*. Svezak 1. Oak Harbor: Logos Research Systems.

The Internet Encyclopedia of Philosophy: Augustine (354-430)(n.d.), <<http://www.iep.utm.edu/a/augustin.htm>>, posjet 26. ožujka 2007.

Irenej (1990). *Protiv hereza*, 5,31. Preveo Marijan Mandac. Citirano u: Aurelije Augustin, *Rukovet*, 107. Preveo Marijan Mandac. Makarska: Služba Božja.

Jeronim (1990). *Komentar na Knjigu proroka Joela*, 2,1. Citirano u: Aurelije Augustin, *Rukovet*, 109. Preveo Marijan Mandac. Makarska: Služba Božja.

Justin Mučenik (1990a). *Prva apologija*, 18. Preveo Marijan Mandac. Citirano u:

- Aurelije Augustin, *Rukovet*, 106. Preveo Marijan Mandac. Makarska: Služba Božja.
- Justin Mučenik (1990b). *Dijalog s Trifonom*, 5. Preveo Marijan Mandac. Citirano u: Aurelije Augustin, *Rukovet*, 106. Preveo Marijan Mandac. Makarska: Služba Božja.
- Küng, Hans (1994). *Great Christian Thinkers*. New York: Continuum.
- Lactantius (1997). *Divinarum Institutionum*, u: Alexander Roberts i James Donaldson (ur), *The Ante-Nicene Fathers*. Svezak 7. Oak Harbor: Logos Research Systems.
- Life of St. Augustine of Hippo (n.d.), <<http://www.newadvent.org/cathen/02084a.htm>>, posjet 26. ožujka 2007.
- Mandac, Marijan (1990). „Uvod“, u: Aurelije Augustin. *Rukovet*. Preveo Marijan Mandac. Makarska: Služba Božja.
- Platon (1995). *Timej 248a – 249d*. Citirano u: Aurelije Augustin, *O državi Božjoj*, 13,19. Preveo Tomislav Ladan.
- Polycarp (1997). *The Encyclical Epistle of the Church at Smyrnam Concerning the Martyrdom of the Holy Polycarp*. Citirano u: Alexander Roberts i James Donaldson (ur), *The Ante-Nicene Fathers*. Svezak 1. Oak Harbor: Logos Research Systems.
- Šagi-Bunić, Tomislav (1996). „Sinchronistički uvid u Augustinovo vrijeme i djelo“, u: Aurelije Augustin, *O državi Božjoj*. Svezak 3. Preveo Tomislav Ladan. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- Tertullian (1997a). *Adversus Marcionem*, u: Alexander Roberts i James Donaldson (ur), *The Ante-Nicene Fathers*. Svezak 3. Oak Harbor: Logos Research Systems.
- Tertullian (1997b). *De anima*, u: Alexander Roberts i James Donaldson (ur), *The Ante-Nicene Fathers*. Svezak 3. Oak Harbor: Logos Research Systems.
- Tertullian (1997c). *Scorpiace*, u: Alexander Roberts i James Donaldson (ur), *The Ante-Nicene Fathers*. Svezak 3. Oak Harbor: Logos Research Systems.
- Tertullian (1997d). *De resurrectione carnis*, u: Alexander Roberts i James Donaldson (ur), *The Ante-Nicene Fathers*. Svezak 3. Oak Harbor: Logos Research Systems.
- Trape, Agostino (1995). „Opći uvod“, u: Aurelije Augustin, *O državi Božjoj*. Svezak 1. 2. izdanje. Preveo Tomislav Ladan. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.

Dalibor Kraljik

**Overview of the central themes
of eschatological thought of Augustine of Hippo**

Summary

In this paper, the author addresses the philosophical and theological thought of Augustine of Hippo, that is, St. Aurelius Augustine, in which he especially focuses on his eschatology, giving a short overview of the central themes of his eschatological thought. In the first part, the author gives Augustine's historical background by presenting his short biography. Also, in this historical overview he presents Augustine's capital work "De Civitate Dei" upon which the paper is primarily founded. Before the actual engagement in Augustine's eschatology, the author shortly acquaints the reader with the development of eschatological thought till Augustine and then moves on to the central (selected) eschatological themes such as individual judgment, eternal life, purgatory, hell, last judgment and resurrection.